

ТІЛ БІЛІМІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ
PROBLEMS OF LINGUISTICS

МҒТАР 16.21.51

DOI: [10.59102/kufil/2025/iss1pp9-19](https://doi.org/10.59102/kufil/2025/iss1pp9-19)

Б.А. Әбілова¹, Ж.М. Жампеисова², Р. Айкенова³, Ж. Жампеисова⁴

¹Халықаралық Астана Университеті, Астана, 010000, Қазақстан

²Халықаралық Білім Беру Корпорациясы, Алматы, 050060, Қазақстан

³Туран-Астана Университеті, Астана, 010000, Қазақстан

⁴М.Х. Дулати ат. Тараз өңірлік университеті, Тараз, 080000, Қазақстан

**ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ГЕНДЕРЛІК ТҰРАҚТЫ ТІРКЕСТЕРДІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ
КОМПОНЕНТТЕРІ**

Гендерлік лингвистикаға деген қызығушылықтың артуы аясында тілдік жүйеде гендерлік рөлдер мен стереотиптердің қалай көрінетініне ерекше назар аударылады. Мақалада қоғамдағы әйел адамдар мен ер адамдардың мәртебесін, сыртқы белгілері мен адамгершілік қасиеттерін, олардың әрқайсысының этнос, отбасы өміріндегі тілдік бейнеде халық менталитетін сақтайтын қазақ тілінің тұрақты тіркестері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – гендерлік оппозицияны қамтитын тұрақты бірліктерге когнитивтік-мәдени талдау жүргізу, сондай-ақ бұл тіркестердің қазақ мәдениетіндегі гендерлік стереотиптерді, дәстүрлер мен әлеуметтік рөлдерді қалай көрсететінін зерттеу.

Негізгі бағыттарға фразеологизмнің лексикалық-семантикалық аспектілерін талдау, сондай-ақ тұрақты тіркестерді мәдени-спецификалық гендерлік коннотацияларды зерттеу кіреді. Зерттеудің ғылыми маңыздылығы қазақ тілінің гендерлік фразеологиясы туралы білімді кеңейту және лингвомәдениеттану мен гендерлік лингвистиканың дамуына үлес қосу болып табылады. Жұмыстың практикалық маңыздылығы оның нәтижелерін қазақ тілін оқытуда, аудармада, сондай-ақ мәдениетаралық коммуникацияда қолдану мүмкіндігінен тұрады. Зерттеу барысында ерлер мен әйелдердің рөлдері туралы қоғамдық стереотиптерді көрсететін қазақ тілінің гендерлік орнықты көріністерінің негізгі семантикалық компоненттері анықталды. Нәтижелер гендерлік стереотиптер мен мәдени құндылықтарды берудегі фразеологизмнің маңыздылығын көрсетеді. Зерттеу қазақ мәдениетіндегі гендерлік процестерді жақсы түсінуге ықпал етеді. Зерттеу нәтижелері қазақ тілін шет тілі ретінде оқытуда, гендерлік зерттеулерде, сондай-ақ мағынаны барабар жеткізу үшін тілдің мәдени және гендерлік ерекшеліктерін ескеру қажет аударма тәжірибесінде пайдаланылуы мүмкін. Бұл когнитивтік-лингвистикалық зерттеудің қазақ халқының космогендік тілін зерттеуде жас ұрпақтың бойында ұлттық гендерлік қатынастар мен гендерлік мінез-құлық туралы дұрыс түсінік қалыптастыруда практикалық маңызы зор.

Кілт сөздер: тұрақты тіркестер, этика, халықтық менталитет, гендерлік қатынастар, семантикалық компонент, когнитивтік, әмбебап стереотиптер, семантикалық компоненттер.

НЕГІЗІ ЕРЕЖЕЛЕР

Қазіргі уақытта қазақ қоғамында гендерлік қарым-қатынастың бірқатар мәселелерін шешудің өзекті әлеуметтік қажеттілігі туындап отыр, бұған аты шулы оқиғалар себеп болуда. Мемлекет пен қоғам қабылдаған құқықтық шаралар гендерлік мәселелерді шешудің формальды жағы ғана болып табылады, олар қылмыстың алдын алу тұрғысынан маңызды.

Гендерлік тәрбие мен дұрыс көзқарастың бастауы қазақ халқының салт-дәстүрінде, тіл мәдениетінде жатыр. Бірақ, өкінішке орай, бізде Батыс елдеріне қарағанда, қазақ халқының гендерлік тілдік бейнесі, оқыту әдістемесінде қолдануға болатын гендерлік өрнектер, отбасыларға, мектептерге, университеттерге арналған тәрбиелік кітаптарға қатысты мәдени, лингвоәлеуметтік және когнитивтік зерттеулер өте аз жүргізілді. Қазақ халқының тұрақты тіркестерінде (мақал-мәтелдер, фразеологиялық бірліктер) адамның гендерлік мінез-құлқының мәні мен нормалары, әр адамның қоғамдағы орны мен рөлі жазылып, қарым-қатынас әдет-ғұрыптары ғасырлар бойы жинақталған.

Арнайы әдебиеттер зерттеулері көрсеткендей, батыс лингвистикасында П. Глик пен С. Фиске теориясына негізделген «ер»/«әйел» бинарлы аспектідегі гендерлік-релеванттық тұрақты тіркестерді қарастырған жұмыстар жеткілікті [1]. Бұл теорияның негізінде патриархалдық саясат қолдану және гендерлік теңсіздікте көрініс табатын өзге жынысты адамға деген қатынастың, көзқарастың амбиваленттік сексизм идеясы жатыр. Гендерлік қатынастар көрініс табатын тұрақты тіркестерді үлкен екі топқа бөліп қарастырған: жасырын немесе қасақана сексизм (әйелді мейіріммен қабылдайды, бірақ патриархалды тәуелділікпен) және айқын сексизм (әйелдерге жеккөрінішпен қарап, кейде қорлайтын, қатал қатынаспен) [2,3, т.б.]. Мұндай зерттеулер алыс азиялық шетел ғалымдарының еңбектерінде де көрініс тапқан [4,5, т.б.].

Батыс лингвистикасында ер адамның сөйлеуі мен әйел адамның сөйлеуін салыстыруға негізделген «дефициттік» тәсіл деп аталатын жүйелі бағыт бар. Сонымен бірге ерлердің сөйлеуі қалыпты, ал әйелдердің сөйлеуі өзіне тән аз сөздік қоры бар ауытқу болып саналады [6, б. 238-239]. Қарым-қатынаста сөйлеудегі сияқты әйелдерге қарағанда ерлердің үстемдік етуінен және оларды бағындыруды қалайтынынан көрінетін үстемдік тәсілі бар (Д. Циммерман, К. Вест, П. Фишман, Д. Спенсер). Біздің ойымызша, бірінші және екінші көзқарастар, негізінен, гендерлік сексизм саласында жатыр. Батыста соңғы кезде ең танымалы динамикалық көзқарас болып табылады, оған сәйкес гендерлік айырмашылықтар әлеуметтік сипатта болады және гендерлік сөйлеу стереотиптері бар. Осыған сәйкес Батыста тұңғыш «Гендерлік терминдер сөздігі» жасалды [7].

Біздің елімізде феминистік дискурстың жоқтығынан (Батыстағыдан айырмашылығы) гендерлік лингвистикалық бірліктерде және сөйлеуде зерттеу соңғы онжылдықтарда ғана пайда болды, негізінен әртүрлі этникалық топтардың жеке бірліктерінің салыстырмалы сипатында [8,9,10,11]. Баранов А.Н. «Фразеология теориясының аспектілері» атты еңбегінде тұрақты тіркестің семантикасының өзекті компонентін зерттеудің ең жақсы әдістерінің бірі – тілдік сананың этномәдени компонентін жақсы көрсететін фрейм [12] деп атап көрсетеді. Осы зерттеуде гендерлік тұрақты тіркестер белгілі анықтамалық құралдардан – С.Кеңесбаевтың фразеологиялық сөздігінен [13] және М. Аққозин құрастырған мақал мен мәтелдер жинағынан [14] алынып, когнитивтік талдау жасалды.

КІРІСПЕ

Қазіргі заманғы когнитивті лингвистика адам мен тілдің қарым-қатынасын зерттеуге бағытталған, оның әр қабаты ана тілінде сөйлейтіндердің әлемді қабылдау түсінігінен, адамдармен қарым-қатынасынан, құндылықтарды анықтап, сақтап, болашақ ұрпаққа жеткізуі сияқты құнды ақпараттардан, білім мен тәжірибеден тұрады.

Осы тұрғыдан алғанда кез келген тілдегі салт-дәстүр мен әдет-ғұрпы, мінез-құлқы мен қарым-қатынас этикасы бейнеленген, тәжірибесі мен даналығы жинақталған тұрақты тіркестерінің қорын зерттеу арқылы этностың менталды бейнесін көреміз. Осының барлығы ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлерде тұрақтылық, өнегелік, танымдық және дидактикалық мәнге ие болған гендерлік тілдік оралымдарды зерттеудің өзектілігін анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеушілер атап өткендей, гендерлік тұрақты тіркестерді талдау олардың халық санасында қалыптасқан мәдени бейнелерді ашып көрсетуге, олардың отбасындағы, адамның бүкіл ғұмырындағы, қоғамдағы рөлін анықтауға және дәстүрлі көзқарас стереотиптерінің типологиясын нақтылауға мүмкіндік береді. Г.Қ. Аюпова, А.Қ. Сәрсенбаева [15], орыс және қазақ тілдерінің гендерлік фразеологизмдеріне салғастырмалы зерттеулер жүргізе отырып, келесі мәдени тілдік бейнелерді анықтады: әйел-ана-әже: орыс тілінде: *матерь божья, родина-мать, матушка-земля* және қазақ тілінде *жер-ана, Ұмай ана, ақ жасулық*; қыздың, әйелдің, ананың, әженің, әпкенің, құдағидың, жеңгенің, келіннің рөлі (*қыз, әйел, ана, әже, әпке, құдағи, келін, жеңге*). Келесі стереотипті олар әйелдің ішкі қасиеттерін көрсететін сыртқы көрініспен байланыстырады (*красная девица – адамнан асқан сұлу*). Әйелдердің сыртқы сұлулығын сипаттайтын тілімізде қалыптасқан тұрақты тіркестер өте көп. Бұл ретте ерекше стереотип ретінде *жақсы мінез, еңбексүйгіштік* сияқты ішкі қасиеттерді ажыратып, мысалдар келтіреді: орыс тілінде «*с лица воду не пить*», *кисейная барышня* (изнеженная) – қазақ тілінде *қыз қылығымен, атқан таңдай*. Сондай-ақ авторлар *лживая женщина, базарная баба, чертова кукла, мокрая курица, мужик в юбке – көк бет әйел, долы қатын, тесік моншақ, есік көрген* сияқты жағымсыз образды да атап көрсетеді.

Біз өз жұмысымызда гендерлік тұрақты тіркестерінің дәстүрлі стереотиптік жіктелуін де қарастырамыз, сонымен қатар қазақ халқының қарастырылып отырған тілдік бірліктерінде сақталған маңызды басқа стереотиптерді де енгіземіз.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ТӘСІЛДЕР

Кез келген тілдегі тұрақты тіркестер ерекше әрі бейнелі болып келеді. Олар ұжымдық немесе жеке жолдармен қалыптасады, олардың семантикалық компонентін қарастырған кезде фондық ақпаратты, лингвистикалық психикалық құбылыстардың ерекшеліктерін, сондай-ақ оларды түсінудегі субъективтілікті, халықтық дискурста қолдануды ескеру қажет. Бейнелі тіркестерді белгілі бір құбылысқа сипаттама ретінде бір кездері есімі уақыт өте келе ұмытылған данышпан айтқан болуы мүмкін. Халықтың басқа өкілдеріне сол тіркестер ұнап, олар күнделікті тұрмыс-тіршілікте белсенді түрде қолданыла келе, тұрақтылыққа ие болған, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, жалпы халықтық сипат алып, көркемдікке ұласқан. Тұрақты тіркестерде халықтың ақпараттық жадысы және тәжірибесі кодталған, олардың бойында екі концептуалды маңызды бір-біріне ұқсамайтын, солай бола тұра екеуі жұптасып бүтіндік сипат алатын – әйел мен ердің, олардың өмірдегі рөлі мен мәртебесі, тәрбиесі мен білімі, мінез-құлқы және этика нормалары сияқты құндылықтары бағаланып, пайымдалған танымдық білім жинақталған.

Мақалада гендерлік фразеологизмдердің семантикалық ерекшеліктері теориялық лингвистиканың дәстүрлі әдістерін, әсіресе сипаттау, бақылау және салыстыру әдістерін қолдану арқылы зерттеледі. Зерттеуді жүргізу үшін материал ретінде Гендерлік тұрақты тіркестер белгілі анықтамалық құралдардан – С.Кеңесбаевтың фразеологиялық сөздігінен және М. Аққозин құрастырған қазақ мақал-мәтелдері жинағынан үлгілер пайдаланылды. Сенімділік пен объективтілікті қамтамасыз ету үшін этномәдениет танымының ғылыми әдістемесі, контрастивті лингвистика және семантикалық талдау әдістері қолданылды.

НӘТИЖЕЛЕР

Қазақ халқының гендерлік бейнелеу ерекшеліктері фразеологиялық бірліктерді, нақыл сөздерді, мақал-мәтелдерді қамтитын тұрақты тіркестердің мағыналық құрамдас бөліктерінде

барынша толық көрінеді. Тарихқа көз жүгіртсек, қазақ болмысы бойынша қоғамда әйел мен еркектің әлеуметтік статусында айқын шекара болды. Ер – отағасы, ру басы, жер иесі («Туған жер – ел» ұғымының мағынасында), оның мұраты – туған жерге қызмет ету (*Ер жігіт ел үшін туады, ел үшін өледі*), қабілетті, парасатты, дана, мемлекеттік, шаруашылық істермен айналысады. Әйел – оған бағынышты, қорғауында болады, ол – ішкі тірек (*Жақсы қатын – ырыс*), ошақ ұстаушы, ақылды кеңесші (*Ақылды әйел ішінде алтын бесікті ұл жатар*). Қазақ әйелдің қоғамдағы, елдегі, болашақтағы рөлін айқын аңғарған: *Әйелі азған елдің болашағы жоқ*.

Қазақтың менталитеті мен тұрмыс-тіршілігінде қашанда реттілік пен иерархия болған: үлкен – кіші, құрмет – ізет. Бұл гендерлік қатынастарға да тән болды: иерархияда үйдің үлкені – күйеуі, кішісі – әйелі болды, солай бола тұра әйелдердің, әсіресе аналар мен әжелердің рөлі төмендеген жоқ. Тиісінше, гендерлік қарым-қатынаста анаға, әжеге деген құрмет жоғары болды.

Зерттеу барысында гендерлік тұрақты тіркестерді біз семантикада немесе ішкі формада белгілі бір жыныстағы адамның белгісін, ер немесе әйелге тән белгілерді (сыртқы келбеті, мінезі, болмысы және т.б.), білім беру мен тәрбиелеудегі құндылықтар жүйесінің, олардың арасындағы қарым-қатынастың көрсеткіші ретінде қарастырамыз. Сонымен қатар, оларда гендерлік семантика белгілі бір дәрежеде көрсетілуі мүмкін, бұл оларды стереотиптерді анықтау критерийі ретінде таңдауға мүмкіндік береді, оның ішінде сыртқы келбеті, мінез-құлық ерекшеліктері, әдеттері, киім-кешектері, отбасындағы рөлі, қарым-қатынастары, кәсібі, белгілі бір қызмет саласындағы лауазымы бар (1-кесте). Жалпы алғанда, олар қазақ халқының гендерлік мәдени бейнесін құрайды.

1-кесте – Ер адам мен әйел адамның мәдени бейнесі

Ер адамның мәдени бейнесі	Әйел адамның мәдени бейнесі
Сырт келбеті: шымыр денелі, кең жауырынды (<i>алтамсадай жігіт, бағлан жігіт</i>), білекті, сақалды (<i>сақалды басымен; сақалды қолдан берді</i>)	Сырт келбеті: сұлу, ажарлы, аққұба (<i>ақ дидар, ақ мандай</i>), айдай толықсыған, жарқын жүзді (<i>айдай таза, күндей нұрлы</i>); бет-әлпеті (<i>ай қабақ, алтын кірпік</i>); қос бұрымды (<i>қолаң шап</i>), талдырмаш (<i>белі талшықтай</i>), көз жанары (<i>мөлдір көздері</i>), ұзын мойынды (<i>алма мойын арышын тас</i>)
Мінез-құлқы, әдеттері: батыл, күшті, қаһарлы, ержүрек жауынгер, әділ, мейірімді, парасатты, қартайғанда дана, мысалы: <i>Батырлық қаһары – еліне қорған</i> .	Мінез-құлқы, әдеттері: тіл алғыш, қонақжай, шыдамды, қорықпайтын (балаларды, отбасын қорғауда), өсекші (әйел туралы), ашуланшақ әйел (қатын), нәзік (көбінесе жас қыз туралы), ерке, ұқыпты: <i>ақ дидарлы</i>
Киім, гардероб заттары, атрибуттар: шапан, бөрік (бас киім), етік, жейде (көйлек), қамшы, қанжар (пышақ): <i>ер қанаты – ат; ер қаруы – бес қару</i>	Киім, гардероб заттары, атрибуттар: <i>қамзол (жилетка), желек, жсаулық</i> (тұрмыстағы әйелдің бас киімі), <i>ұзын етек</i> көйлектер
Туыстық қатынастағы рөлі: <i>әке, ата, аға, ұл</i> . Бейтарап атауы – ер. <i>Әке – асқар тау</i> (әкесі тірек ретінде) <i>Отағасы, шаңырақ иесі</i> (үй иесі) <i>Ұл – айбарлы қылыш</i> (қорғаушы мағынасында)	Туыстық қатынастағы рөлі: <i>ана, әйел, қыз</i> (қыз ретінде және бойжеткен кезінде), <i>құдаша, келін, бәйбіше, тоқал, жеңге</i> : <i>Анасын көріп қызын ал; ақ әже,</i> <i>Келіні жақсының керегесі алтын және т.б.</i>
Белгілі бір әрекеттегі мәдени бейнесінің статусы: <i>жауынгер (батыр), сұлтан, би, малышы</i> .	Белгілі бір әрекеттегі мәдени бейнесінің статусы: <i>баланы тәрбиелеуші, ас-су беруші, ошақ иесі</i> .
Ерлі-зайыптылар арасындағы үйлесімдік, тұрақты қарым-қатынас (еркек-әйел), позитивті: <i>Айрандай ұйып отыр, екі жарты бір бүтін</i> .	Тұрақсыздық, ерлі-зайыптылар арасындағы нашар қарым-қатынас (еркек-әйел), жағымсыз: <i>жаман қатын алғанның жсау үйінде</i> .

Зерттеушілер атап өткендей, гендерлік тұрақты тіркестер қоғамдағы, отбасындағы, қарым-қатынас иерархиясындағы белгілі бір гендердің мәртебесі мен орнын көрсету мақсатында, сондай-ақ дидактикалық мақсаттарда, мысалы, *Қызым, саған айтам, келін, сен де тыңда* (мен қызыма айтамын, сен келінсің тыңда) жалпылау үрдісіне ие. Бірақ қазақ халқында ұрпақтар арасындағы байланыс, өмірді жалғастыру – әкеден ұлға, ұлдан немереге, немереден шөбереге және т.б. беріліп отырады. Бұл менталды заң қазақтардың тілдік кодында біз қарастыратын тұрақты тіркестерде нақты көрінеді.

Қазақтың тұрақты тіркестеріндегі адамның мәдени бейнесін зерттеу бірқатар тілдік бірліктерді анықтауға мүмкіндік берді, мұнда олардың қоғам өміріндегі маңызы мен рөліне объективті баға беріледі: *ауырлықты жер көтерер, ауыр қазаны ер көтерер; ер талабы өр мезгер, ердің құны, нардың пұлы*. Соңғы тіркестегі «нардың пұлы» екінші сыңарының мағыналық құрамдас бөлігі қазақ арасында ежелден өте қымбат болған бір өркешті түйенің құнын білдіреді, «ердің құны жоқ» семантикасымен пара-пар (ержүрек жауынгер).

Ол өз жерінің, отбасының қорғаушысы: *ереуіл атқа ер салды*, т.б. жаулардан қорғауға шықты. Оның міндеті – Отанды қорғау: *Отан үшін күрес – ерге тиген үлес*. Сондықтан да ерлерге қорғаушы, жауынгер ретінде құрметпен қарау туралы өсиет халықтың, әсіресе жас ұрпақтың ақпараттық жадында сақталуы маңызды болды. Сондай-ақ *ат айналып қызығын табар, ер айналып елін табар* деген тіркесте де ердің ел үшін туғанын меңзеп тұр. Ердің мақсаты – Отанға қызмет ету: *ит тойған жеріне, ер туған жеріне; ер - елінде, гүл – жерінде*.

Кейбір тұрақты тіркестерде қазақтар үшін ер адамның әлеуметтік маңызы бар рудың, әулеттің, отбасының жалғасы ретіндегі рөліне халықтың объективті бағасын да кездестіреміз: *еркек (ер бала) туды, яғни ұл туды*. С.Кеңесбаевтың сөздігінде тағы бір мағына да берілген: «*батыр, ел туралы айтылады*», яғни, батырлар, халықтар туралы айтылады. Алайда, қазақтардың өмірі мен тұрмыс-тіршілігін лингвомәдениеттанымдық зерттеулер көрсеткендей, мұрагер тумаған отбасы қоғамда толық отбасы болып саналмаған, өйткені отбасын жалғастыратын ешкім болмайды, сондықтан ұлдың дүниеге келуі маңызды оқиға ретінде саналды: «*ұл, ер бала*» мағынасында еркек кіндік, яғни, ұл, ер бала. Тағы бір тұрақты тіркесте ұл баланың мұрагер болып шығуы «*ат ұстар*» фразеологиялық бірлігінде сақталған: сөзбе-сөз «*ат тізгінін ұстайтын*» деген мағынада. Халық түсінігінде мәңгілік өмір (қайталау, тірілу) дәл ұл баламен байланыстырылады, мұны мына тіркес дәлелдейді: *артында қызы қалғанның - ізі қалғаны, артында ұлы қалғанның - өзі қалғаны*. Ұл баланың адамгершілігіне, мінез-құлқына берілген баға отбасы призмасы арқылы анықталады: *ер бесіктен танылады*, т.б. оның мінезі балалық шағында көріне бастайды, ол ерте жастан адамдардың көзіне түседі. Сондықтан отбасы ұл баланың мінез-құлқын жастайынан тәрбиелеуге көңіл бөлуі керек. Жақсы отбасынан лайықты ұл тәрбиеленеді: *ердің ері, егеудің сынығы*.

Қазақ атауында халық арасында «жігіт» ұғымы да иерархияда жоғары орын алады, ол ата-ананың, халықтың тілегі арқылы көрінеді, соған сәйкес тұлғаның қасиеттеріне баға беріледі, ер мінезді болып қалыптасуына мән береді: *жігіт ағасы болды*, яғни есейді, *кісі болды* жақсы отбасын құрды, үлгілі отбасы болды, құрметі артты. Ел көсемі қызметін атқаратын кезге жеткен: *жұртқа ақылы аға* мағынасы ел басшысы дәрежесіне жетті. Сол аспектіде *ер қара* фразеологиялық бірлігін де келтіруге болады, яғни, жігіт, халық қатарына қосылған адам. Көбінесе жас жігітке қолдау, ісін мақұлдау кезінде айтылады: *Сенің енді азамат болғаның, күнім, ер қара болып ел қатарында еңбекте болдың, - деп баласын мақтап өткендей жымыңдап аз отырды* [13, 54]. *Атқа мінер* фразеологизмінде «әскер жасына жеткен» семантикалық компоненті бар. *Ата сақалы аузына біткен* тұрақты тіркес те есею, ер жету деген мағынаны білдіреді.

Жігіттің, ер адамның халықтық менталитеттегі мәдени бейнесі оның батылдығымен, қайсарлығымен тығыз байланысты: *ер жүрек* («батыл, қайсар» дегенді білдіреді). Ерліктің көрінісі арқылы халық арасында ердің мәртебесі айқындалады: *Ерлік – елдің сыны*. Ер адамға дербестік тән: *ер жолдасы – тәуекел*, қайраттылығы: *ер қайраты*. Жауынгердің, қорғаушының міндетті атрибуты саналатын ер адамның қару-жарағына ерекше рөл берілді. Бұған байырғы фразеологиялық бірлік дәлел: *ер қаруы бес қару*. Яғни, ер адамның қару-

жарағында: қылыш, найза, садақ, шоқпар, сойыл болуы керек. Оның таптырмас серігі – тұлпары, ол досы әрі құтқарушысы. Ер жігіттің тұлпары батырмен бірге туады деген халық нанымы тұрақты тіркестерде сақталған: *ат - ер қанаты, ат мініп, аспан асынып, ат сүйек беру*.

Қазақ ер-азаматының, батырдың мәдени бейнесінде өзіне тән келбеті – мықты дене бітімі (*алпамсадай жігіт; бағлан жігіт*), аттың тізгіні мен қылышты ұстай алатын мықты білегі, кең жауырыны ерекше рөл атқарады. Жауына қатал: *алты басты айдаһар; күшті, бурадай бұрқылдады*. Оның Отан қорғаудағы қайратының, қайсарлығының көрінісі: *батырлық қаһары – еліне қорған*. Күресуге, төбелесуге, қарсыласуға бейім еркектерге тән қасиет те атап өтіледі: *ер шекіспей бекіспейді*. Айтқан сөзінде тұратын, жауаптылығын көрсететін тұрақты тіркес: *ер мойнында қыл арқан шірімес*.

Жігіт сегіз қырлы, бір сырлы болу керек деген халық сөзіндегі бірінші мағыналық компонентте «жігіттің сегіз қасиеті бар» сипатты білдірсе, екінші бөлігінде «бір пікірде болу» – шешім қабылдай алу мағынасы бар. Ер адамның қарапайымдылығы, ұстамдылығы: *шын ер жеңсе – тасымас, жеңілсе – жасымас* тіркесінде көрінеді. Өз қадір-қасиетін, теңдігін танытуға тәрбиелеуде *шалқайғанға шалқай, пайғамбардың ұлы емес, еңкейгенге еңкей, атаңның қара құлы емес*, т.б. тәкаппарға тәкаппар бол, ол пайғамбардың баласы емес, құрметті адамға ізетті бол, атаңның құлы емес деп ескертіп отырады. Қарапайымдылықты, талапшылдықты мінез қасиет ретінде халық қастерлеген: *ұлық болсаң, кішік бол. Жігіт елінде патша* деген тұрақты тіркес жастың туған жеріндегі маңыздылығын, құрметін айтады [13, 14].

Адамның әрбір жас кезеңінің халықтық қолданыста дәл белгіленіп, тұрақты сөз тіркестерінде бекітілген өзіне тән тілдік бейнелік ерекшеліктері болады. *Ақсақал болу, атаның жасына келу, ата болу* ақылға, өмірлік тәжірибеге қол жеткізген кезі – ердің ең құрметті кезеңі. Демек, *ақсақалдай сөйлейді* – данышпан сияқты сөйлейді; *Ақсақал алқасы* жасы ұлғайған адамды құрметтеу компонентін қамтиды және ол қазақ отбасында дәстүрлі түрде ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келеді.

Ата, ата-баба – көп қырлы мағыналық компоненттері бар тұрақты тіркестердің үлкен концептуалды өрісінің өзегі. Қазақта үлкендік иерархиясында айтылғандай, *ата-бабадан* әр әулеттің шежіресі бастау алады. С. Кеңесбаев сөздігінде «ата» ұғымы бар 24 фразеологиялық бірлік берілген. Біз оларды мағыналық компонентіне қарай бөлуге әрекет жасадық, мысалы, «рудың ізбасарлары, жалғастырушылары»: *ата-баба зәузаты, ата-бабаның ұрпақтары, атасының баласы, ата жолын құды, атадан асып туды*; тілек: *ата-бабаның аруағы қолдасын* мағынасында *ата-баба аруағы қорғасын, жәрдем берсін; бата алу: атаңның ботасын алма, батасын ал*; уақыт белгісі: *ата заман, ата заманнан шалғай заман, бағзы заман* мағынасында; жағымсыз сезімдерді, қарғыс пен налуды қамтитын: *ата-бабаңның көрі жаңғыр* – ата-баба бейіті жансын; *атаңның басы*– ештеңе болмайды, ештеңе жоқ мағынасында; *атамнан ары, армен; атаңның құны бар ма?* – сенің не шаруаң бар? деген мағынада. Ерлердің мінез-құлқына сәйкес келетін фразеологизмдер: *күш атасын танымас* – күш жасы үлкендікке қарамайды; *ата жау* – ескі жаулар. Енді *ата жауға* антонимдік мағынада *ата жолдас* – ескі достар мағынасында қолданылады; *ата қоныс* – халықтың белгілі қоныстанған көне жері. Отбасылық қарым-қатынасты білдіретін тіркестер де бар: *нағашы ата; қайын ата*.

ТАЛҚЫЛАУ

Гендерлік тұрақты тіркестерді зерттеу көрсеткендей, қазақ халқы ер адамның өміріндегі, отбасы өміріндегі әйелдің маңыздылығын әрқашан бағалап, атап көрсеткен: *әйелсіз үй жетім, әйелі үйде болмаса жайсыз, көңілсіз болады*. Немесе: *еректің бағы да әйел, соры да әйел*, яғни егер жақсы, мейірімді, пысық болса, әйел еректің бақыты, жаман, ашушаң, шаруаға қыры жоқ болса, бақытсыздығы. Бірінші компонентте мұндай әйел өмір бойы тірек, жақсы кеңесші, адал досқа айналуымен құнды: *жақсы әйел теңі жоқ жолда, түбі жоқ сырлас*; ер мақтанышы, үйдің сәні: *әйел – үйдің көркі; жақсы қатын – үй дәулеті, жақсы шапан – той дәулеті*. Отбасындағы жарасымды, жылы қарым-қатынас әйелге, оның мінезіне байланысты: *әйелі*

жақсы болса – жұмақ, жаман болса – тозақ. Бұл тұрақты тіркестің мағынасы: егер әйел жақсы, мейірімді болса, онда жәннат үйде, ал жаман және ашушаң болса, онда өмір тозақ сияқты. *Жақсы қатын ырыс, жаман қатын ұрыс* тіркестері де осы мағынаны білдіреді. Отбасының басын біріктіретін, ауызбіршілігін ұстап тұратын әйел: *үйдің басын қатын қосар, елдің басын батыр қосар.* Ақылды, жақсы әйел ғана жаман еркекті мырза, хан қыла алады: *жақсы әйел жаман еркекті хан қылады.* Ал, керісінше, жаман қатын отбасын, ошағының тыныштығын бұзады: *жаман еркек той бұзар, жаман қатын үй бұзар.* Ондай қатын алсаң, үйінде жау ұстағаныңды ескер: *Жаман қатын алғанның жауы үйінде.* Жоғарыда келтірілген фразеологиялық бірліктерде ер азаматтың жар таңдау критерийі ретінде олардың тек адамгершілік қасиеттері ғана емес, сонымен бірге еңбек дағдысы, еңбекқорлығы немесе жалқаулығы да атап өтіледі.

Әйел затының мәдени бейнесіндегі сұлулықты қазақ халқының табиғатпен, құбылыстармен, үйлесіммен байланыстырғанын байқаймыз. Бұл тектес фразеологизмдерде көбінесе ай мен күнге теңеледі: *айдай сұлу; жаңа туған ай секілді.* Әсіресе, қазақ тілінде жалпы «қыз» ұғымымен белгіленетін ару, бойжеткенді сипаттағанда қолданылады. Ежелден қазақ халқының менталитетінде «қыз – отбасында қонақ»: *қыз – қонақ, қыз – жат жұрттық, ұл – қоныс, қыз – өріс.* Қыз тәрбиелеп отырған ата-ана жақсы тәрбиелі қыздың сүйікті жар, ана, аяулы әже болатынын естен әсте шығармаған: *иманды қыз – сүйікті жар – аяулы ана – ақжаулықты әже.*

Қазақтар әрқашан қыздарының болашағына алаңдап, олардың тағдырының оңай болмауы мүмкін екенін түсінген: *қыздың жолы жіңішке.* Отбасында қыздың дүниеге келуі қуаныш болған: *ұзақ болса да жол жақсы, жаман болса да қыз жақсы; қыз қылығымен сүйкімді.* Қыз баланы тәрбиелеу де оңай емес екенін түсінген: *қыз ауыр ма, тұз ауыр ма?*, содан кейін *қызға қырық үйден тыйым* салынады. Анасы үшін де, қызы үшін де тәрбиелік сипаттағы тіркестер: *балапан ұяда не көрсе, соны іледі* – отбасында анасынан көрген тәрбиеге қызының болашағы тәуелді деген мағынаны білдіреді.

Балалары есейген отбасының басты мәселесі – олардың отбасылық өмірін реттеу: *ұлын ұяға, қызын қияға қондыру.* Әйтсе де халық ата-ананың ұл мен қызды тәрбиелеуіне де қатаң баға берген: *ұлды асырай алмаған құл қылады, қызды асырай алмаған күң қылады.* Яғни, ұлын дұрыс тәрбиелей алмаған оны құл, қызын күң, қызметші етеді. Болашақта қыз баланың басқа отбасының мүшесі болудағы басты мақсатын түсінген қазақ халқы болашақ отбасылық қарым-қатынастың әлеуметтік жағдайын да тілде түйіп кеткен: *шыққан қыз – шиден тысқары* (күйеуге шыққан қызы – кесілген кесек), ата-ана енді оның отбасына араласа алмайды.

Алайда, тұрмыс құрмаған қыздарды қорғайтын мақсатты тіркестер халық қолданысында да кездеседі: *отырған қыз орнын табар;* ал егер тым таңдағыш болса, таңдау да қалмайтынын ескерткен: *көп таңдаған қыз тазға жолығады.* Дегенмен, барлық ата-ана балаларының, әсіресе қыздарының амандығын, бақытты болғанын қалайды. Ал көпшілігі оны: *қазақ түскен келіннің иі болғанын, кеткен қызының биі болғанын қалайды* деп артық кетуі де мүмкін екені тілді көріністенген. Қазақтың үйге келген келіннің бағынғанын, күйеуге шыққан қызы біреудің үйін басқарғанын қалайды. Әрине, *ана сүтін ақтау, анасын көріп қызын ал* деген тұрақты бірліктерде анасының тәрбиесі мен еңбегін ақтауы керектігі анық айтылған.

Көбінесе қазақ тілінде «ана», «шеше», «апа» үш номинациясы бар «ана» ұғымын беретін тұрақты тіркестер бар, олар да әйел-ананың мәдени бейнесі кең мағыналы семантикалық компоненттерден тұрады. Мысалы, *әкесіз жетім – жарты жетім, шешесіз жетім – тақыр жетім* – тіркестерінде, шынында, әкесіз өскен жарты жетім, анасыз өскен бала өміріндегі ананың алатын орны ерекше екенін халық даналығы көрсетіп тұр. Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне, әдет-ғұрпына байланысты фразеологиялық тіркестер де бар, мысалы, кіндік шеше. Босану кезінде баланың кіндігін кескен әйелге *кіндік шеше* деген құрметті атағы беріледі. Ауылға сыйлы, мінезі жақсы әйелді кіндік шеше жасайды, бала өзінің жақсы қасиеттерін бойына сіңіреді деп есептейді, болашақта ол баланың өміріне белсене араласады. Бұл тілдік бірліктердің қабаты бұрыннан қалыптасқан тұрақты тіркестер тұрғысынан ғана емес, жаңа

көзқарастағы зерттеулерді де қажет етеді, өйткені олар тілімізде жиі қолданылатын үздіксіз динамикалық процесс.

ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен, гендерлік семантикалық компоненті бар тұрақты тіркестердің зерттелген материалы бойынша келесідей қорытынды жасалды:

1) гендерлік мәні бар тұрақты тіркестер қазақ халқының тілдік әлемдік бейнесін және оның менталитетін бейнелейді, гендердің қоғам (туған жер, жер), отбасы және жеке адам өміріндегі рөлі мен орнын анықтайды;

2) олар әйел мен ер адамның этносимволдық мәнге ие иерархиялық мәдени бейнелерін білдіреді, олардың сыртқы келбетіне, рухани, моральдық, физикалық және т.б. әртүрлі қасиеттеріне, мінез-құлқы мен өмір сүру салтына деген халықтың мәдени көзқарасын қамтиды;

3) қазақ халқының гендерлік тұрақты тіркестері – тек қана гендердің, олардың қарым-қатынасының психикалық бейнелерін ғана емес, сонымен қатар ұлттық тәрбие жөніндегі халықтық педагогиканы, ұлттық құндылықтарды білдірудегі гендерлік моральдық кодексті қамтитын халықтық қолданыстағы тұрақты құндылықтар (отбасы, үлкенді сыйлау және жақындарына қамқорлық көрсету, жерді, туыстарды қорғау және т.б.).

Гендерлік тұрақты тіркестер бір жағынан символдық сипатқа ие болса, екінші жағынан оларда әйел мен ер адамның нақты бейнелері сақталады, олардың нақты адресаты бар, сондықтан олар бүгінгі күні де жиі, белсенді қолданылып келеді әрі өзектілігін жоймаған. Оларды ғылыми тұрғыдан зерттеп, мағыналық компоненттерін қарастыру қазақ халқының ұлттық менталитетіне, халықтық педагогикасына негізделген тілдің лингвомәдениеттанымдық бейнесін түсінуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Glick P., Fiske S. T. Ambivalent sexism // *Advances in experimental social psychology*. – Academic Press, 2001. – Vol. 33. – pp. 115-188.
- 2 Bergvall, V.L. Toward a comprehensive theory of language and gender // *Language in society*. – 1999. – Vol. 28. – №. 2. – pp. 273-293.
- 3 Moreno Ayora, A. I. Lozano Domingo, Feminine language, masculine language (does our sex condition the way we speak?) // *Spanish Journal of Linguistics*. – 1998 – Vol. 28(2). – pp. 455-486.
- 4 He, A., Zhang, Y. Sexism in English proverbs and idioms // *Jornal of Language Teaching and Research*. – 2018. – Vol. 9(2). – pp. 424-429.
- 5 Khan, L.A., Ali, G. Punjabi proverbs and gender: Construction of multiple identities // *NUML Journal of Critical Inquiry*. – 2017. – vol. 15(1). – p. 67-XI.
- 6 Jespersen, O. *The Philosophy of Grammar*. – London: Routledge, 2013 – 368 p.
- 7 Денисова А.А., Пушкарева Н.Л., Рябов О.В Гендерлік терминдер сөздігі. – Москва: Ақпараттық ХХІ ғасыр. – 2002. – 256 б.
- 8 Шохаева Ә.Р. Қазақ және ағылшын мақал-мәтелдердің гендерлік сипаты // *Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы*. – 2015 – Том 153 (№ 1). – 406-410 бб.
- 9 Маханова Ө. Білім беру жүйесіндегі гендерлік өлшем // *Ақиқат*. – 2003. – №3. – 28-29 бб.
- 10 Шоқым Г.Т. Тілдің гендерлік жіктелімінің ғылыми негіздері. – Филол. ғыл. докт. дисс. – Алматы, 2009. – 227 б.
- 11 Исмагулова Г.К. Гендерлік қатынастардың тілдік-мәдени аспектісі: салыстырмалы аспектісі: орыс, неміс және қазақ тілдерінің материалы негізінде. – Филол. ғыл. канд. дисс. – ТүмГУ, 2005. – 178 б.
- 12 Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Фразеологизмдер теориясының аспектілері. – Москва. – 2008. – 655 б.
- 13 Кеңесбаев І. Қазақ тілі фразеологизмдерінің сөздігі. - Алматы, 1977. – 711 б.

14 Қазақ мақал-мәтелдері – Казахские пословицы и поговорки / Құраст. және ауд. М.Аққозин. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2017. – 272 б. – Қазақша, орысша.

15 Сарсенбаева Г.К., Аюпова А.К. Орыс және қазақ тілдерінің фразеологиялық бірліктеріндегі әйел бейнесі // «Орыс тілі ХХІ ғасырда: жастар зерттеулері» VIII халықаралық ғылыми студенттік конференция материалдары.– Сургут: СурГПУ. – 2021. – 119-122 бб.

Материал 05.01.2025 баспаға түсті

Семантические компоненты гендерных устойчивых выражений казахского языка

Б.А. Абилова¹, Ж.М. Жампеисова², Р. Айкенова³, Ж. Жампеисова⁴

¹Международный Университет Астана, город Астана, 010000, Казахстан

²Международная Образовательная Корпорация, город Алматы, 050060, Казахстан

³Университет Туран-Астана, город Астана, 010000, Казахстан

⁴Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, город Тараз, 080000, Казахстан

На фоне растущего интереса к гендерной лингвистике особое внимание уделяется тому, как гендерные роли и стереотипы проявляются в языковой системе. В статье рассматриваются устойчивые словосочетания казахского языка, сохраняющие статус, внешние черты и нравственные качества женщин и мужчин в обществе, менталитет народа в языковом образе жизни каждого из них этноса, семьи. Целью исследования является проведение когнитивно-культурного анализа устойчивых единиц, включающих гендерную оппозицию, а также изучение того, как эти выражения отражают гендерные стереотипы, традиции и социальные роли в казахской культуре.

Основные направления включают анализ лексико-семантических аспектов фразеологии, а также изучение культурно-специфических гендерных коннотаций устойчивых фраз. Научная значимость исследования заключается в расширении знаний о гендерной фразеологии казахского языка и содействии развитию лингвокультурологии и гендерной лингвистики. Практическая значимость работы состоит в возможности использования ее результатов в обучении казахскому языку, переводе, а также в межкультурной коммуникации. В ходе исследования были выявлены основные семантические компоненты гендерно-устойчивых представлений казахского языка, отражающие общественные стереотипы о мужских и женских ролях. Результаты подчеркивают важность фразеологизма в передаче гендерных стереотипов и культурных ценностей. Исследование способствует лучшему пониманию гендерных процессов в казахской культуре. Результаты исследования могут быть использованы в преподавании казахского языка как иностранного, в гендерных исследованиях, а также в практике перевода, где для адекватной передачи смысла необходимо учитывать культурные и гендерные особенности языка. Данное когнитивно-лингвистическое исследование имеет большое практическое значение при изучении космогенного языка казахского народа в формировании у подрастающего поколения правильного представления о национальных гендерных отношениях и гендерном поведении.

Ключевые слова: устойчивые выражения, этика, народный менталитет, гендерные отношения, когнитивный, смысловой компонент, универсальные стереотипы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Glick P., Fiske S. T. Ambivalent sexism //Advances in experimental social psychology. – Academic Press, 2001. – Vol. 33. – pp. 115-188.
- 2 Bergvall, V.L. Toward a comprehensive theory of language and gender //Language in society. – 1999. – Vol. 28. – №. 2. – pp. 273-293.
- 3 Moreno Ayora, A. I. Lozano Domingo, Feminine language, masculine language (does our sex condition the way we speak?) // Spanish Journal of Linguistics. – 1998 – Vol. 28(2). – pp. 455-486.

- 4 He, A., Zhang, Y. Sexism in English proverbs and idioms // *Jornal of Language Teaching and Research*. – 2018. – Vol. 9(2). – pp. 424-429.
- 5 Khan, L.A., Ali, G. Punjabi proverbs and gender: Construction of multiple identities // *NUML Journal of Critical Inquiry*. – 2017. – vol. 15(1). – p. 67-XI.
- 6 Jespersen, O. *The Philosophy of Grammar*. – London: Routledge, 2013 – 368 p.
- 7 Денисова А.А., Пушкарева Н.Л., Рябов О.В. *Словарь гендерных терминов*. – Москва: Информация XXI век. – 2002. – 256 с.
- 8 Шохаева А.Р. Гендерный характер казахских и английских пословиц // *Вестник КазНУ им. аль-Фараби. Серия «Филология»*. – 2015 – Том 153 (№ 1). – С. 406-410.
- 9 Маханова У. Гендерное измерение в системе образования // *Ақиқат*. – 2003. – №3. – 28-29 бб.
- 10 Шохым Г.Т. *Научные основы гендерной классификации языка*. – Филол. ғыл. докт. дисс. – Алматы, 2009. – 227 б.
- 11 Исмагулова Г.К. *Лингвокультурологический аспект гендерных отношений: сопоставительный аспект: на материале русского, немецкого и казахского языков*. – Дисс. канд. филол. наук. – ТюмГУ, 2005. – 178 с.
- 12 Баранов А.Н., Добровольский Д.О. *Аспекты теории фразеологии*. – Москва. – 2008. – 655 с.
- 13 Кенесбаев И. *Словарь фразеологизмов казахского языка*. - Алматы, 1977. – 711 б.
- 14 *Казахские пословицы и поговорки – Қазақ мақал-мәтелдері /Состав. и пер. М. Аққозин*. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2017. - 272 б. – На казахском, на русском.
- 15 Сарсенбаева Г.К., Аюпова А.К. «Образ женщины во фразеологизмах русского и казахского языков» // *Материалы VIII международной научной студенческой конференции «Русский язык в XXI веке: исследования молодых*. – Сургут: СурГПУ. – 2021. – С.119-122.

Материал поступил в редакцию журнала 05.01.2025

Semantic components of gender stable expressions of the Kazakh language

В.А.Абилова¹, Zh.М. Zhampeisova ², R. Aykenova ³, Zh. Zhampeisova⁴

¹Astana International University, Astana, 010000, Kazakhstan

²International Educational Corporation, Almaty, 050060, Kazakhstan

³Turan-Astana University, Astana, 010000, Kazakhstan

⁴Taraz Regional University named after M.H. Dulati, Taraz city, 080000, Kazakhstan

Against the background of growing interest in gender linguistics, special attention is paid to how gender roles and stereotypes manifest themselves in the language system. The article examines the stable phrases of the Kazakh language that preserve the status, external features and moral qualities of women and men in society, the mentality of the people in the linguistic lifestyle of each of them ethnos, family. The aim of the study is to conduct a cognitive and cultural analysis of stable units that include gender opposition, as well as to study how these expressions reflect gender stereotypes, traditions and social roles in Kazakh culture.

The main directions include the analysis of lexical and semantic aspects of phraseology, as well as the study of culturally specific gender connotations of stable phrases. The scientific significance of the research is to expand knowledge about the gender phraseology of the Kazakh language and promote the development of linguoculturology and gender linguistics. The practical significance of the work lies in the possibility of using its results in teaching the Kazakh language, translation, as well as in intercultural communication. The study revealed the main semantic components of gender-stable representations of the Kazakh language, reflecting social stereotypes about male and female roles. The results emphasize the importance of phraseology in the transmission of gender stereotypes and cultural values. The research contributes to a better understanding of gender processes in Kazakh culture. The results of the study can be used in teaching Kazakh as a foreign language, in gender studies, as well as in translation practice, where cultural and gender characteristics of the

language must be taken into account in order to adequately convey meaning. This cognitive-linguistic research is of great practical importance in the study of the cosmogenic language of the Kazakh people in the formation of the younger generation's correct understanding of national gender relations and gender behavior.

Key words: stable expressions, ethics, folk mentality, gender relations, cognitive, semantic component, universal stereotypes.

REFERENCES

- 1 Baranov, A. N., & Dobrovolskij, D. O. (2008). *Aspekty teorii frazeologii* [Aspects of the Theory of Phraseology]. Moscow.
- 2 Bergvall, V. L. (1999). Toward a comprehensive theory of language and gender. *Language in Society*, 28, 273-293.
- 3 Denisova, A. A., Pushkareva, N. L., & Ryabov, O. V. (2002). *Slovar' gendernyh terminov* [Dictionary of gender terms]. Information XXI century.
- 4 Glick, P., & Fiske, S. (2001). Ambivalent sexism. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 33, pp. 115-188).
- 5 He, A., & Zhang, Y. (2018). Sexism in English proverbs and idioms. *Journal of Language Teaching and Research*, 9(2), 424-429.
- 6 Ismagulova, G. K. (2005). *Lingvokul'turologicheskij aspekt gendernyh otnoshenij: sopostavitel'nyj aspekt: na materiale russkogo, nemeckogo i kazakhskogo yazykov* [Linguistic and cultural aspect of gender relations: comparative aspect: on the material of Russian, German and Kazakh languages] (PhD diss.). TyumGU.
- 7 Jespersen, O. (2013). *The Philosophy of Grammar*. Routledge.
- 8 Kazakh makal-matelderі – Kazakhskie posloviцы i pogovorki [Kazakh proverbs and sayings]. (2017). (M. Akkozın, Comp. & Trans.). Almatykitap baspasy.
- 9 Кеңесбаев, І. (1977). *Qazaq tili frazeologizmdерiniñ sözdigi* [Dictionary of Kazakh phraseology]. Almaty.
- 10 Khan, L. A., & Ali, G. (2017). Punjabi proverbs and gender: Construction of multiple identities. *NUML Journal of Critical Inquiry*, 15(1), 67-XI.
- 11 Mahanova, O. (2003). Bilim beru jüjesindegi genderlik olşem [Gender dimension in the education system]. *Akikat*, 3, 28-29.
- 12 Moreno Ayora, A. (1998). I. Lozano Domingo, Feminine language, masculine language (does our sex condition the way we speak?). *Spanish Journal of Linguistics*, 28(2), 455-486.
- 13 Sarsenbaeva, G. K., & Ayupova, A. K. (2021). Obraz zhenshchiny vo frazeologizmah russkogo i kazakhskogo yazykov [The image of a woman in phraseological units of the Russian and Kazakh languages]. In *Materialy VIII mezhdunarodnoj nauchnoj studencheskoj konferencii «Russkij yazyk v XXI veke: issledovaniya molodyh»* (pp. 119-122). SurGPU.
- 14 Shohaeva, Ә. R. (2015). Qazaq jane agylshyn makal-matelderdiñ genderlik sipaty [Gender characteristics of Kazakh and English proverbs]. *Al-Farabi atyndagy KazUU Habarshysy. Filologiya seriyasy*, 153(1), 406-410.
- 15 Shokym, G. T. (2009). *Tildiñ genderlik jikteliminiñ gylymi negizderi* [Scientific foundations of gender classification of language] (PhD diss.). Almaty.

Received: 05.01.2025